

EEN PLATTEGROND VAN DE MACHT

Carl Devos (red.)

ACADEMIA
PRESS

© De auteurs
© Academia Press
P. Van Duyseplein 8
9000 Gent
Tel. 09/233 80 88
info@academiapress.be www.academiapress.be

Uitgeverij Academia Press maakt deel uit van Lannoo Uitgeverij, de boeken- en multimediodivisie van Uitgeverij Lannoo nv.

Vormgeving binnenwerk en cover: Twin Media
Omslagillustratie: Universiteitsbibliotheek Gent

Devos, Carl (red.)
Een plattegrond van de macht. Inleiding tot politiek en politieke wetenschappen
Gent, Academia Press, 2015, 622 p. (Derde, volledig herwerkte, editie, tweede oplage 2015)

ISBN 978 90 382 2510 4
D/2015/4804/131
NUR1 754
U 2372

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of vermenigvuldigd door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

WOORD VOORAF

Voor u ligt de derde, grondig herziene uitgave van *Een plattegrond van de macht. Inleiding tot politiek en politieke wetenschappen*. De eerste editie van dit handboek verscheen in 2011 als een uitwerking van *De kleermakers en de keizer. Inleiding tot politiek en politieke wetenschappen* (september 2006). In vergelijking met zijn voorganger telde *Een plattegrond van de macht* nieuwe hoofdstukken, andere werden opgefrist, de meeste werden diepgaand aangepast, geactualiseerd en uitgebreid. Omdat het daardoor een heel ander boek geworden is, was ook een nieuwe titel op zijn plaats.

In de tweede druk van *Een plattegrond van de macht* werden in bijna alle hoofdstukken beperkte inhoudelijke en tekstuele aanpassingen doorgevoerd. De grootste verandering was de actualisering van het handboek aan de politieke actualiteit. In deze derde grondig herziene druk werd het hele boek doorlopen en werden sommige paragrafen geschrapt en enkele nieuwe toegevoegd. Daarnaast werden alle data geactualiseerd. Zo werken we o.a. onze voorbeelden van het kiesstelsel uit met de recentste verkiezingsuitslagen en hebben we bij de bespreking van het federaal parlement meer precieze veranderingen, die het gevolg zijn van de zesde staatshervorming, verwerkt (en die bij de redactie van de tweede uitgave nog niet beschikbaar waren). Daarnaast werd in alle hoofdstukken waar nodig de literatuur geactualiseerd en de inzichten met de meest recente aangevuld.

De opzet van dit handboek is door de jaren heen evenwel onveranderd gebleven: ook deze editie van *Een plattegrond van de macht* wil een aantal ‘wat’- en ‘hoe’-vragen beantwoorden. Zo wordt dit boek een inleiding tot politiek én tot politieke wetenschappen. Bij de ‘wat’-vragen gaan we in op de betekenis, de inhoud, de historische context en/of

voornaamste auteurs van een politicologisch onderwerp. Wat zijn politiek, macht, breuklijnen, politieke cultuur, parlement, verkiezingen, politieke partijen, enz.? Daarom is er veel aandacht voor de definities of omschrijvingen van sleutelbegrippen en -processen en voor de uiteenlopende invalshoeken en benaderingen van waaruit dit kan gebeuren; uiteraard met respect voor het gebrek aan consensus die deze oefeningen zo vaak typeren. Daarbij proberen we de essentie, de kern van die begrippen en concepten terug te vinden. Dat hoort zo in een inleidend, kennismakend handboek. Duidelijke taal is ook onmisbaar om te weten wat we precies bedoelen als we met elkaar over politiek spreken. Dit handboek wil deze taal der politiek en politicologie aanleren en richt zich niet op de meest actuele wetenschappelijke onderzoeksresultaten of de laatste empirische data. We brengen elementen en bouwstenen aan die lezers in staat moeten stellen om zelf kritisch en gefundeerd na te denken over politiek en politieke en sociale wetenschappen. Daartoe zijn kennis van en inzicht in de *basics* van de politiek en de politieke wetenschappen onmisbaar. Daarom leggen we bijv. uit wat een partij, politieke elite of democratie is. Die fundamentele inzichten hebben we verzameld door internationale literatuur te combineren met eigen inzichten en ervaringen die we over de jaren heen in dit vak hebben opgedaan. Want hoe veel er ook in dit boek staat, het is en blijft een selectie, een keuze van wie de pen vasthoudt.

Daarnaast beantwoorden we ‘hoe’-vragen: welke vragen kunnen we ons stellen over al deze onderwerpen? Vanuit welke invalshoeken kunnen we die bekijken? Welke elementen ervan bestuderen wetenschappers, en hoe doen ze dat? Naarmate het handboek vordert, worden die ‘hoe’-vra-

gen als het ware nog uitgebreid. Het boek richt zich zowel op processen als op de instituties van de politiek. Eerst komen algemene en vaak abstracte onderwerpen aan bod, zoals politiek, politicologie, ideologie of macht, daarna worden de onderwerpen concreter. Dan gaat het o.a. over politieke partijen, het parlement, verkiezingen, de administratie, de regering of de Europese integratie. In die hoofdstukken worden de 'hoe'-vragen nog anders bekeken: we focussen ons dan op hoe zo'n proces of instelling concreet werkt. Om zo dicht mogelijk bij de leefwereld en kennis van de meeste lezers te blijven en de informatie voor hen zo bruikbaar mogelijk te maken, hebben we de uiteenzetting vanuit een Vlaams-Belgische case opgezet. Illustraties komen doorgaans vanuit die context, een handboek in comparatieve politicologie is dit dus niet. Dat wil zeggen dat we aantonen hoe de regering, het parlement of het openbaar bestuur in België werkt. We richten ons daarbij vooral op het federale beleidsniveau, maar hebben ook aandacht voor de bijzonderheden van het Vlaamse beleidsniveau.

Het boek opent met een kennismaking met politiek (hoofdstuk 1) en politieke wetenschappen (hoofdstuk 2). De politieke wetenschappen zijn geen waardevrije discipline, maar dat betekent daarom niet dat de denkkaders waarmee politicologen werken gelijkgesteld kunnen worden aan ideologieën (hoofdstuk 3). Die zijn heel belangrijk in het politieke bedrijf, maar om idealen te realiseren is macht (hoofdstuk 4) nodig. Macht is in elk systeem ongelijk verdeeld: ook in een democratie bestaan elites (hoofdstuk 5). Gelukkig kan ook de massa participeren in de politiek (hoofdstuk 6), bijvoorbeeld via de – zeker in België almachtige – politieke partijen (hoofdstuk 7). Deze kernactoren spelen een essentiële rol in het parlement (hoofdstuk 8) en in de regering (hoofdstuk 9). Deze publieke instellingen proberen het maatschappelijk verkeer te reguleren, en dat doen ze o.a. via het openbaar bestuur (hoofdstuk 10). In heel veel landen spelen deze processen zich af binnen een democratie (hoofdstuk 11). Binnen zo'n regime zijn vertegenwoordiging en verkiezingen (hoofdstuk 12) cruciaal. Omdat de politiek zich niet tot het statelijk niveau beperkt, belichten we in de twee laatste hoofdstukken de Europese (hoofdstuk 13) en internationale (hoofdstuk 14) politiek.

Een plattegrond van de macht is, zoals de ondertitel aangeeft, een inleiding in politiek en politieke wetenschappen. Volledigheid noch specialisatie is wat we met dit boek beogen, maar we willen wel een grondige fundering gieten. Macht is een cruciaal, zo niet het meest essentiële onderdeel van politiek. Dit verkennend handboek probeert lezers een ruwe plattegrond te bieden van 'de politiek', zodat ze zelf op verkenning kunnen gaan, in de politiek of in de politieke wetenschappen. Want de politiek is van ons allemaal.

Dit handboek probeert lezers wegwijst te maken in de politiek, maar hoe lijkig het ook is, meer dan een eerste kennismaking kan dit niet zijn. Het is in een eerste instantie bedoeld voor de vele studenten die aan de Universiteit Gent een inleiding in de politicologie volgen. Niet enkel die studenten, maar al wie geïnteresseerd en bij voorkeur gefascineerd is door politiek, kan deze plattegrond als uitvalsbasis gebruiken om de wonderbaarlijke wereld van de politiek beter te leren kennen. Daarom streven we nadrukkelijk een langetermijngebruik van dit boek na. Het wordt ook in hogere opleidingsjaren en door wie niet op de onderwijsbanken zit gebruikt om meer inzicht te verwerven in het politieke bedrijf, of om via de referenties en verwijzingen naar belangrijke auteurs meer informatie te zoeken over de hoofdvragen van de politieke wetenschappen.

Tot slot wil ik de vele collega's die aan deze en vorige versies meewerkten en de enthousiaste *crew* van uitgeverij Academia Press hartelijk danken voor hun volgehouden inzet en professionalisme. Voorliggend handboek is het werk van velen, ook van medewerkers die er niet meer in vernoemd worden maar die in de voorbije jaren bijdroegen tot eerdere versies van deze hoofdstukken. Ook de vragen en opmerkingen van de vele duizenden lezers van de vorige edities hielpen ons om elke keer een sterkere uitgave op te stellen. Hopelijk geeft het u zin om u op dit boek te storten en vooral om u op de een of andere manier in politiek vast te bijten.

Carl Devos, september 2015

INHOUD

1 WAT IS POLITIEK?	1
<i>Carl Devos</i>	
1 Inleiding	1
2 Wat is politiek?	2
2.1 Geschiedenis	4
2.2 Essentially contested concept?	6
2.3 Indeling 1: de vier dimensies van Heywood	7
2.4 Indeling 2: domein- en aspectbenaderingen	9
2.4.1 Aspectbenaderingen	9
2.4.2 Domeinbenaderingen	12
2.4.3 Voor- en nadelen	13
2.5 De relativiteit van indelingen. Over Schmitt en Easton	13
2.5.1 Carl Schmitt	14
2.5.2 David Easton	16
2.6 Omschrijving van politiek: naar een synthese	18
2.7 Politiek en conflicten	19
3 Uitleiding	22
Referenties	23
2 DE WETENSCHAP DER POLITIEK	25
<i>Carl Devos</i>	
1 Inleiding	25
2 De wetenschappelijke studie van politiek	25
2.1 Zijn politieke wetenschappen wetenschap?	25
2.2 Een discipline met taalproblemen	34
2.3 Een afzonderlijke discipline?	36
3 Benaderingen in de wetenschap der politiek	37
3.1 Inleiding	37
3.2 Behavioralisme	40
3.3 Institutionalisme	43
3.4 Rationele keuzebenaderingen	46
3.4.1 Speltheorie	48
3.4.2 Olsons theorie van het collectief handelen	50
3.4.3 Theorieën over coalitie en regeringsvorming	52
3.5 Systeembenaderingen	54
3.6 Interpretatieve, constructivistische benaderingen	56
3.7 Structurele benaderingen	57

3.8	Marxisme	60
4	Uitleiding	62
	Referenties	63
3	IDEOLOGIEËN	65
	<i>Carl Devos & Kasper Ossenblok</i>	
1	Inleiding	65
2	Waar komt 'ideologie' vandaan?	67
2.1	Geschiedenis van het concept ideologie	67
2.2	Discussies over ideologie	68
3	Wat is ideologie?	70
4	De morfologie van ideologieën	71
5	Links en rechts: een GPS in de politiek?	72
5.1	Oorsprong van links-rechts	72
5.2	Relevantie van links-rechts	74
5.3	Ontdubbeling van links-rechts	76
6	Een beknopt overzicht van enkele ideologieën	77
6.1	Inleiding	77
6.2	Liberalisme	79
6.3	Conservatisme	81
6.3.1	Basispunten van het conservatisme	82
6.3.2	Christendemocratie: het personalisme	83
6.4	Socialisme	86
6.5	Nationalisme	88
6.6	Ecologisme	90
7	Het einde van de ideologie?	92
8	Politieke theorie	93
8.1	Wat is politieke theorie?	93
8.2	Hoofdvragen van de politieke theorie	94
8.3	Methode van de politieke theorie	96
8.3.1	De rol van normatieve intuïties	96
8.3.2	Het reflectief equilibrium	97
8.3.3	Vuistregels voor het denken	98
8.4	Normatieve politieke theorie is geen ideologie	99
8.5	John Rawls: een theorie van rechtvaardigheid	101
9	Uitleiding	104
	Referenties	106
4	DE USP VAN POLITIEK EN POLITICOLOGIE: MACHT	109
	<i>Carl Devos</i>	
1	Inleiding: macht is een moeilijk vak	109
2	Wat is macht?	111
2.1	De bestanddelen van macht: de visie van Dennis Wrong	112
2.2	De moeilijke verhouding tussen macht en invloed	114
3	Vormen van macht	116
4	Bronnen van macht	117
5	Dimensies van macht	119
5.1	De eerste dimensie: het pluralisme	119

5.2	De tweede dimensie: de kritiek op het pluralisme van Bachrach en Baratz	121
5.3	De derde dimensie: de visie van Steven Lukes	123
6	Potentiële, ‘onzichtbare’ macht?	125
7	Structurele macht	128
8	Het meten van macht	132
8.1	De reputatiemethode	134
8.2	De decisie- of besluitvormingsmethode	134
8.3	Het effectenonderzoek	136
8.4	De positiemethode en het netwerkonderzoek	136
8.5	Meting van macht in termen van machtsbronnen	138
9	Uitleiding	139
	Referenties	140

5 MACHT IN WEINIG HANDEN 143

Carl Devos & Hilde Van Liefveringe

1	Inleiding: over de studie van elites	143
2	Elite: oorsprong, beschrijving en criteria	145
3	‘Rule by all’, ‘rule by many’ of ‘rule by the happy few’?	147
3.1	Het pluralisme	148
3.2	Het elitisme	152
3.3	Het (neo)corporatisme	159
4	Hedendaags eliteonderzoek: definities en stromingen in politiek rekruteringsonderzoek	165
5	Procesbenaderingen van politieke rekrutering	167
6	Centrale elementen van het politieke rekruteringsproces	170
6.1	Sociale achtergrond	170
6.1.1	Politieke elitesocialisatie	170
6.1.2	Sociaaldemografisch profiel	172
6.2	Motivatie en ambitie	174
6.3	Kandidatenselectie	176
6.3.1	Methodes van kandidatenselectie	177
6.3.2	Selectiecriteria	178
6.3.3	Kandidatenselectie in België	180
7	Politieke carrières	182
8	Uitleiding	185
	Referenties	186

6 MACHT IN VEEL HANDEN 191

Carl Devos & Tony Valcke

1	Inleiding	191
2	Politieke cultuur	191
2.1	Inleiding	191
2.2	Wat is ‘politieke cultuur’?	192
2.3	The Civic Culture	195
2.3.1	Almond en Verba	195
2.3.2	Politieke legitimiteit en politiek vertrouwen	197
2.3.3	Kritiek op Almond en Verba	200
2.4	Subculturen en breuklijnen	201
2.4.1	Wat is een breuklijn?	201

2.4.2	Lipset en Rokkan	202
2.4.3	Postmaterialisme en nieuwe breuklijnen	204
3	Politieke socialisatie	206
3.1	Inleiding	206
3.2	Wat is politieke socialisatie?	207
3.3	Socialisatieagenten	208
3.4	Kindertijd, adolescentie of volwassenheid?	210
4	Politieke participatie	211
4.1	Inleiding	211
4.2	Verskillende benaderingen en evolutie van het concept	212
4.3	Verskillende vormen van politieke participatie	214
4.3.1	Conventionele en niet-conventionele vormen van politieke participatie	214
4.3.2	'Invited' en 'invented' spaces	215
4.3.3	Debat over nieuwe participatievormen	218
4.4	Verklaringen voor de variatie in politieke participatie	222
4.5	Stemgedrag	225
4.5.1	Stemrecht of stemplicht?	225
4.5.2	Waarom gaan mensen stemmen?	227
4.5.3	Stemkeuze	228
4.5.4	ISPO en PARTIREP	232
5	Sociale bewegingen	234
5.1	Inleiding: een heel grote familie	234
5.2	Begripsafbakening	235
5.3	Ontstaan van sociale bewegingen	237
5.3.1	De collective behavior theory	237
5.3.2	De mass society benadering	237
5.3.3	De theorie van de relatieve deprivatie	237
5.3.4	The resource mobilization benadering	238
5.3.5	The political opportunity benadering	239
5.4	Organisatorische evolutie	240
6	Uitleiding	241
	Referenties	243

7 PARTIJEN EN PARTIJSYSTEMEN 249

Carl Devos en Kristof Steyvers

1	Inleiding: wat is een politieke partij?	249
2	Het ontstaan van politieke partijen	253
2.1	De institutionele benadering	253
2.2	Het traditionele breuklijnenmodel	255
2.3	Naar nieuwe breuklijnen?	257
3	Typologieën van partijen	258
3.1	Kaderpartijen vs. massapartijen	260
3.2	De catch-all party	262
3.3	Massabureaucratische vs. electoraal-professionele partijen	263
3.4	Cartel parties	264
3.5	Business-firm partijen	267
3.6	Partijtypes in meerlagigheid: van franchise tot federatie	269
4	Functies en disfuncties van partijen	272

4.1	De programmatische functies	272
4.2	Positionele partijfuncties	274
4.3	Civiele functies	276
4.4	Disfuncties van partijen	277
4.5	Particratie	278
4.6	Functieverlies van partijen	281
5	Partijorganisatie	281
5.1	De partijvoorzitter en het dagelijks bestuur	282
5.2	Het partijbureau en de partijraad	283
5.3	Het partijcongres	284
5.4	De partijafdelingen en nevenorganisaties	285
5.5	De partijleden	285
6	Partijsystemen	287
6.1	Omschrijving en indelingen	287
6.2	Indeling volgens het aantal partijen	288
6.2.1	Eenpartijsysteem	289
6.2.2	Dominant partijsysteem	289
6.2.3	Tweepartijensysteem	290
6.2.4	Meerpartijensystemen	291
6.2.5	Aantallen gekwalificeerd	292
6.2.6	Aantallen verklaard	294
6.3	De indeling van Sartori	295
7	Uitleiding	297
	Referenties	298

8 STAAT EN PARLEMENT

303

Carl Devos & Catharina Dehullu

1	Inleiding	303
2	De staat	303
2.1	Wat is een staat?	304
2.1.1	Enkele definities	304
2.1.2	Bestanddelen van 'de staat'	305
2.2	Begrippen die aanleunen bij de staat	307
2.3	De staat en zijn burgers	309
3	Typologieën van politieke stelsels	310
3.1	Liberale Democratie vs. autoritarisme	311
3.1.1	democratische staten	311
3.1.2	Autoritarisme: dictatuur en totalitarisme	312
3.2	Presidentieel vs. parlementair systeem	314
3.3	Unitaire vs. (con)federale staten	314
3.3.1	Unitaire staten	315
3.3.2	Federale staten	316
4	Parlementen	319
4.1	Wat is een parlement?	320
4.2	Functies van parlementen	320
4.2.1	Wetgeving	321
4.2.2	Controle	321
4.2.3	Conflict management	321

4.2.4	Volksvertegenwoordiging	322
4.2.5	Rekrutering, selectie en training	322
4.2.6	Legitimatie	322
4.2.7	Agendasetting	323
4.3	Structurele kenmerken van een parlement	323
4.3.1	Unicamerale en bicamerale parlementen	323
4.3.2	Duur en samenstelling van parlement	324
4.3.2.1	Duur van de legislatuur	325
4.3.2.2	Samenstelling Kamer	326
4.3.2.3	Samenstelling Senaat	326
4.3.2.4	Samenstelling deelstaatparlementen	327
4.4	Interne organisatie van het parlement	328
4.4.1	Indelingen van toepassing op ieder parlementslid	329
4.4.2	Politieke organen van het parlement	331
4.4.3	Beheersorganen van het parlement	333
5	De wetgevende macht van het parlement	334
5.1	Bevoegdheidsverdeling binnen het federaal parlement	334
5.2	Hoe komt een wet tot stand?	336
5.2.1	Initiatief	336
5.2.2	Behandeling in de Kamer	336
5.2.3	Verder verloop van de procedure	337
5.2.4	Bekrachtiging, afkondiging en bekendmaking	339
5.3	Quid de Senaat?	339
5.4	Wetten met een bijzondere meerderheid	339
5.5	De alarmbelprocedure	340
5.6	Het parlement als grondwetsherziener	340
6	Lopende zaken	341
7	Relatie tussen parlement en regering: de controlerende taak van het parlement	341
7.1	Vragen, interpellaties, moties, resoluties en aanwezigheid van de Ministers	342
7.1.1	Parlementaire vragen	342
7.1.2	Interpellaties en moties	342
7.1.3	Resoluties	344
7.1.4	Aanwezigheid van een minister	344
7.1.5	Controlerecht en adviesrol van de Senaat	344
7.2	Parlementaire onderzoekscommissies	345
7.3	Controle naar aanleiding van de goedkeuring van de begroting	345
7.4	Vertrouwen geven aan de regering	345
8	Politieke verantwoordelijkheid	346
9	Staatsvormen en parlement bestuderen	348
10	Uitleiding	350
	Referenties	351

9 DE UITVOERENDE MACHT: DE REGERING

355

Carl Devos & Nicolas Bouteca

1	De uitvoerende macht: de regering staat centraal	355
1.1	Inleiding	355
1.2	Het staatshoofd	358
1.2.1	Het presidentiële regime	359

1.2.2	Parlementaire systemen: constitutionele monarchie	360
1.2.3	Tussen parlementair en presidentieel regime: semipresidentiële regimes	361
2	De uitvoerende macht in België	362
2.1	De uitvoerende macht op het federale niveau: de koning en zijn ministers	362
2.1.1	Presidentialisering van de democratie: het toenemende politieke belang van de premier	363
2.1.2	Ministers en staatssecretarissen	365
2.1.3	Ministerraad, kernkabinet en kroonraad	367
2.2	De vorming van de federale regering	371
2.3	Het ontslag van de federale regering	375
2.3.1	Op eigen initiatief	376
2.3.2	Op initiatief van de kamer	376
2.3.3	Lopende zaken	377
2.4	Hoe komen regeringsbesluiten van de uitvoerende macht tot stand?	379
2.5	De uitvoerende macht op regionaal niveau	380
3	Hoe wordt de regering in haar taken ondersteund?	382
3.1	Ministeriële kabinetten: functies en kritiek	382
3.2	Enkele aanvullende beleidsinstrumenten	388
3.2.1	De begroting	388
3.2.2	Het Rekenhof	390
3.2.3	De Raad van State	390
3.2.4	Het Grondwettelijk Hof en bevoegdheidsconflicten	391
3.2.5	Het overlegcomité en belangenconflicten	392
4	Regering bestuderen	393
5	Uitleiding	397
	Referenties	398

10 OPENBAAR BESTUUR EN BELEIDSVORMING

401

Filip De Rynck

1	Inleiding	401
2	Openbaar bestuur, publieke sector, sturen en bestuurskunde	401
2.1	Sferen in de samenleving	401
2.2	Wat is bestuurskunde?	403
2.3	De wereld van de publieke sector	405
2.3.1	De klassieke overheid	405
2.3.2	Overheid op afstand: de 'semioverheid'	407
2.3.3	Overheid in netwerking	409
2.3.4	Marktsturing	410
2.3.5	Slot	411
3	Van Weber naar NPM en NPG	411
3.1	Het bureaucratiemodel van Max Weber	412
3.2	Kritiek op de neutrale ambtenaar	414
3.3	Het nieuw publiek management (NPM): een nieuw paradigma	415
3.4	Van NPM naar NPG: new public governance	417
3.5	Slot	419
4	Hoeveel en welke overheid willen we?	419
4.1	Het BBP als maatstaf?	420
4.2	Het aantal ambtenaren: hoeveel en zijn er te veel?	420
4.3	Interne verschuivingen	421

4.4	De overheid: een bedrijf?	423
4.5	Hervormen op zijn Belgisch/Vlaams?	425
4.6	Slot	425
5	Binnenlands bestuur als object van beleid en macht	426
5.1	Bestuursvormen in het binnenlands bestuur	426
5.2	Het management van bestuurlijke relaties	427
6	Beleidsvorming en de verhouding politici-ambtenaren	428
6.1	Inleiding	428
6.2	De klassieken en de modellen: de beleidsvoorbereiding	429
6.3	Beleid is ook beleidsuitvoering, uitvoering is ook beleid	431
6.4	Beleidsnetwerken	432
7	Uitleiding	433
	Referenties	434

11 DEMOCRATIE EN VERTEGENWOORDIGING 437

Carl Devos

1	Inleiding: democratie is een werkwoord	437
2	Wat is democratie?	439
2.1	Op zoek naar een onmogelijke definitie	439
2.2	Deliberatieve democratie	443
2.3	Niet-democratische systemen	445
2.4	Criteria en voorwaarden van democratie	446
2.5	Classificaties	453
3	Bestanddelen van democratie	455
3.1	Door, voor en van het volk	458
3.2	Naar een omschrijving van de centrale principes van de liberale parlementaire democratie	461
4	Pacifitiedemocratie	463
4.1	Stabiele democratie in verdeelde samenlevingen	463
4.2	Voorwaarden voor pacifitiedemocratie, met een bijzondere rol voor de elites	464
4.3	Hedendaagse betekenis en functioneren?	467
4.4	Categorieën van democratie volgens Lijphart	468
5	Democratie en vertegenwoordiging	470
5.1	Inleiding	470
5.2	Een korte geschiedenis van het begrip 'vertegenwoordiging'	472
5.3	Vormen van vertegenwoordiging	475
	5.3.1 Vertegenwoordiging als een formele structuur	475
	5.3.2 Descriptieve en symbolische vertegenwoordiging	476
	5.3.3 Substantiële vertegenwoordiging	477
6	Modellen van vertegenwoordiging	477
6.1	Delegate model	477
6.2	Trustee model	478
6.3	Mandate model	480
6.4	Resemblance model	481
6.5	'Creatieve' vertegenwoordiging	482
6.6	Vertegenwoordiging van bovenaf, van onderuit, vooraf en achteraf	483
7	Uitleiding	485
	Referenties	486

12 VERKIEZINGEN EN KIESSYSTEMEN

491

Tom Schamp & Carl Devos

1	Inleiding	491
2	Kieswetgeving	493
2.1	Van elitair kiesrecht tot veralgemeende opkomstplicht: de case België	495
2.1.1	Het cijnskiesrecht (1831-1893)	495
2.1.2	Het algemeen meervoudig stemrecht voor mannen (1893-1921)	498
2.1.3	Het algemeen enkelvoudig stemrecht voor mannen (1921-1948)	500
2.1.4	Het algemeen enkelvoudig stemrecht (sinds 1948) en latere uitbreidingen van het kiesrecht	501
2.1.5	Recente kieswethervormingen	503
2.2	Het perpetuum mobile van de Belgische kieswetgeving: capita selecta	506
3	Vele soorten kiessystemen	510
3.1	Kenmerken van kiessystemen	512
3.2	Meerderheidskiessystemen	513
3.2.1	Relatieve meerderheidssystemen	515
3.2.2	Absolute meerderheidssystemen	516
3.3	Proportionele kiessystemen	518
4	Het Belgische kiessysteem	521
4.1	Verkiesbaarheid en kieslijsten	521
4.2	Het verloop van de stemming	525
4.3	Hoeveel zetels in welke kieskring?	525
4.4	De verkiezingen van de federale en deelstatelijke of regionale parlementen	527
4.4.1	De ‘theorie’	527
4.4.2	De ‘praktijk’	531
4.5	De verkiezingen van de gemeente- en provincieraden (in Vlaanderen)	532
4.5.1	De provincieraadsverkiezingen	537
4.5.2	De gemeenteraadsverkiezingen	540
5	Het perpetuum mobile van de Belgische representatieve democratie: capita selecta	546
5.1	Een federale kieskring?	546
5.2	De rechtstreekse verkiezing van de burgemeester?	548
5.3	De veralgemening van de volksraadpleging?	549
6	Uitleiding	551
	Referenties	552

13 DE EUROPESE UNIE

557

Jan Orbie & Hendrik Vos

1	Inleiding	557
2	Het Europese integratieproject: historisch overzicht	558
2.1	Hoe het begon	558
2.2	Verdieping van de Europese integratie	559
2.3	Aarzeling en nationale soevereiniteit	561
2.4	Uitbreiding van de Europese club	562
3	De instellingen van de Europese Unie: hoe werkt de Unie?	564
3.1	Soorten beslissingen	564
3.2	Europese instellingen en organen	565
4	Europese integratietheorieën	569
4.1	Neofunctionalisme	569

4.2	Intergouvernementalisme	571
4.3	Verfijningen van de grote theorieën	572
4.4	Nieuw institutionalisme	574
4.4.1	Rationele keuze nieuw institutionalisme: belangen via instellingen	574
4.4.2	Historisch nieuw institutionalisme: belang van de tijd	576
4.4.3	Sociologisch nieuw institutionalisme: belang van ideeën	577
4.5	De comparativistische school	578
4.6	Multi-level governance	580
5	De invloed van de EU op de nationale politiek: Europeanisering	580
5.1	Europeanisering als onderzoeksdomein	580
5.2	Een voorbeeld: de impact van de EU op de begrotingen van de lidstaten	583
5.2.1	Bottom-up: meer macht voor de EU	583
5.2.2	Top-down: europeanisering van begrotingsbeleid	584
6	Politiek debat: wat voor EU willen we?	585
6.1	Contestatie van het Europese project	586
6.2	Een democratisch deficit?	588
7	Uitleiding	593
	Referenties	595

14 INTERNATIONALE POLITIEK 597

Goedele De Keersmaecker, Peter Debaere & Thijs Van de Graaf

1	Inleiding: internationale politiek in een geglobaliseerde wereld	597
2	Internationale betrekkingen: vier theoretische scholen	600
2.1	Historische bronnen: realisten en liberalen/idealisten	600
2.2	Het neorealisme	602
2.3	Het radicalisme	606
2.4	Het constructivisme	608
3	De actoren in de internationale betrekkingen	611
3.1	Belang van analyseniveaus	611
3.2	De grootmachten	611
3.3	Internationale organisaties	612
4	Focus op De Verenigde Naties	613
4.1	De Veiligheidsraad	614
4.2	De Algemene Vergadering	616
4.3	Het Internationaal Gerechtshof	616
4.4	De Sociaal-Economische Raad	617
4.5	Het VN-Secretariaat	617
4.6	De Verenigde Naties: toepassing van de theoretische kaders	617
5	De grote thema's	619
5.1	Oorlog en vrede	619
5.2	Internationale politieke economie	620
5.3	Transnationale vraagstukken	621
6	Uitleiding: waarover gaat het in internationale politiek?	622
	Referenties	623

Hoofdstuk 1

WAT IS POLITIEK?

Carl Devos

1 INLEIDING

Een politicoloog bestudeert ‘de politiek’. Dat is een van de weinige kenmerken die hem of haar identificeren of onderscheiden. De eigenheid van de politicologie als discipline gaat vaak niet verder dan deze mededeling. Op de studie van de politiek heeft de politicologie evenwel geen monopolie. Ook vanuit andere disciplines – zoals sociologie, psychologie, geschiedenis, recht, economie, communicatiewetenschappen – wordt politiek bestudeerd. Wat een politicoloog tot politicoloog maakt, is niet zozeer dat hij uitsluitend politiek als studieonderwerp heeft, maar vooral dat hij het meest van alle andere sociale wetenschappers politiek bestudeert en alle nuttige inzichten uit die andere disciplines integreert en toepast op het domein van de politiek. De politicologie is m.a.w. een integratiewetenschap waarin inzichten en methodes uit zusterdisciplines als ondersteuning gebruikt worden voor de studie van politieke verschijnselen en processen.

Een inleiding op de politieke wetenschappen kan niet anders dan starten met de evidente vraag: wat is politiek? Met andere woorden: wat is het studiedomein van de politicologie? Wat maakt verschijnselen en processen tot politieke, dus tot politicologisch relevante verschijnselen en processen? Die vraag is fundamenteel, maar zeker niet evident. Ze is fundamenteel omdat ze raakt aan de essentie van de discipline, haar afbakening en inhoud. Ze is niet evident omdat politiek moeilijk te omschrijven is. Er zijn weinig criteria die het mogelijk maken om een

correcte definitie of omschrijving van een foute of minder goede te onderscheiden. Vaak blijft die omschrijving dan ook vaag, zoals in de visie dat politiek ‘betrekking heeft op het sturen van een samenleving’ of ‘op het geheel van afspraken die nodig zijn om het geordend leven in een grote groep mogelijk te maken’.

De omschrijving van politiek is het onderwerp van politicologische – bijvoorbeeld, moeten we de besluitvorming in een turnclub ook bestuderen of niet? – maar ook van politieke discussies. Dat komt o.a. omdat wat politiek is, volgens veel definities datgene is wat door de staat, door de overheid geregeld mag, kan of zelfs moet worden. Wat politiek is, wordt vatbaar voor politiek en dus voor collectief, lees overheidsoptreden. ‘Politieke’ kwesties worden immers via politieke instellingen en dus via specifieke, publieke (in tegenstelling tot privé-) regels en methoden behandeld. Politiek is als het ware een deeldomein van de samenleving, met vage, veranderende grenzen. Vandaar de vaak gehoorde discussie: is dit een politiek probleem? Mag of moet de politiek zich daarmee bezighouden? Wat is de reikwijdte van politiek? Dat is nog iets anders dan de vraag welke inhoud de politiek binnen die grenzen moet krijgen, welk beleid er t.a.v. politieke problemen gevoerd moet worden.

Het beantwoorden van de vraag ‘wat is politiek’ is niet enkel fundamenteel en delicaat, maar ook noodzakelijk. Dat antwoord is het onderwerp van het eerste hoofdstuk. Over de bestanddelen, de basisingrediënten of sleutelconcepten van politiek bestaan zoveel verschillende visies,

dat een unanieme definitie van politiek nooit zal bestaan. Het behoort zelfs tot de essentie van politiek dat er geen eensgezindheid is over wat politiek is, toch in een vrije samenleving. Politiek gaat immers over macht, over belangen en waarden, over keuzes en beslissingen in een competitieve omgeving van schaarste van middelen en verdeeldheid over doelstellingen en prioriteiten, over de koers van onze samenleving.

2 WAT IS POLITIEK?

De term politiek is afkomstig van het Oudgriekse πολιτεία of politeia (politika), dat verwijst naar alles wat betrekking heeft op de burgerlijke samenleving, op het leven als burger in de samenleving en op het bestuur van de gemeenschap. De bestuurlijke context waarin deze term begrepen moet worden, is die van de polis of stadstaat. Het adjectief *politikos* ('de burger of polis betreffend') stond er tegenover *idiotikos*, dat 'privé' of 'individueel' betekende. Een *politès* was dus een burger in zijn hoedanigheid van 'publiek persoon', terwijl een *idiotès* verwees naar diezelfde burger in zijn privéleven. Verder is het voor een goed begrip van de Griekse polis van belang dat er nog geen onderscheid gemaakt werd tussen 'publiek' en 'politiek'.

Politiek heeft betrekking op een samenleving die verbonden is aan een territorium (zoals staten, gemeenten, provincies, deelstaten, de EU of internationale organisaties van staten). Er zijn ook niet-territoriaal gebonden verenigingen waarbij men zich kan aansluiten, denk aan de katholieke kerk. Het lidmaatschap van een dergelijke territoriaal gebonden samenleving is een ander soort lidmaatschap dan bijvoorbeeld van een studentenclub. Het lidmaatschap van die club is meer vrijblijvend en minder omvattend. Studenten doen allerlei activiteiten samen en net daardoor worden ze lid van hun studentenvereniging: het lidmaatschap is gericht op enkele specifieke doelen. Er gelden regels die binnen de club, een beperkt deeldomein van het studentenleven, gerespecteerd moeten worden, maar die daarbuiten en voor niet-studenten niet gelden. Wie lid is van een territoriaal gebonden samenleving, moet evenwel alle regels volgen die op dat ter-

ritorium gelden. Ze gelden voor iedereen en veel omvangrijker, ze regelen veel verschillende levensdomeinen. Dat is een ander lidmaatschap dan het functionele lidmaatschap van een organisatie. Wie aan het territoriale lidmaatschap van een staat wil ontsnappen, moet als het ware verhuizen naar een ander territorium, waar dezelfde of andere regels gelden. Vandaag neemt de territorialisering van politiek vooral de vorm van staten aan. Die is intern in verschillende territoria verdeeld (gemeenten, provincies, gemeenschappen en gewesten) en engageert zich samen met andere staten in internationale verbanden. Zoals verderop in dit handboek zal blijken, is de staat vandaag minder dominant dan pakweg een eeuw geleden. Processen van decentralisering, federalisering en Europese integratie maken dat andere territoriale verdelingen van de samenleving belangrijker zijn geworden.

Het is evident dat er op een dergelijk territorium ook mensen moeten leven voordat er van politiek sprake kan zijn. Naast de vereiste van (onafhankelijk) grondgebied, heeft politiek zoals we dat in het voorliggende boek begrijpen, ook betrekking op een bevolking, een samenleving. Politiek wordt soms omschreven als de activiteit via dewelke in die samenleving bindende collectieve beslissingen worden genomen, waarmee men de problemen die voortkomen uit het leven in die samenleving vreedzaam probeert op te lossen.

Politiek varieert tussen het regelen van een heel beperkt aantal aspecten van die samenleving tot het heel diep ingrijpen in allerlei kleine aspecten van die samenleving. De politiek kent over de tijd heen een evolutie: in de loop van de 19de eeuw moest de politiek zich maar met een beperkt aantal zaken inlaten. Dat kwam neer op een soort *minimal state*, die vooral zorgde voor orde en tucht, de bescherming van grenzen en van het eigendomsrecht, en die slechts een beperkt aantal 'verzorgende taken' opnam waarvoor ook belastingen nodig waren. Daartegenover staat de hedendaagse *nanny state*, de alomtegenwoordige, 'interventionistische' welvaartsstaat die zich op vraag van velen over veel en veel verschillende onderwerpen moet buigen. 'De politiek moet optreden', horen we vaak, of 'dat is de verantwoordelijkheid van de

politiek'. Dat gaat over onderwerpen waarvan nog maar decennia geleden gedacht werd dat de politiek zich daar niet mee hoefde te bemoeien. De afspraken over wat de politiek mag of moet doen, variëren dus door de tijd heen en op basis van 'de behoeften aan politiek' binnen de samenleving die de politiek moet organiseren. De manier waarop de politiek dat doet – de vorm van het politieke bestuur – kan sterk verschillen. De studie van die variatie – classificatie van politieke systemen – is een centraal onderwerp van de politicologie. Via die classificaties proberen politicologen inzicht te krijgen in het ontstaan en functioneren van al die vormen van politiek.

Politiek kan immers veel zijn: het gebruik van macht, de bindende publieke allocatie van schaarse waarde, het beheer van de staat, het nemen van collectieve beslissingen, de kunst van het besturen of regeren, het georganiseerde meningsverschil, de kunst van het haalbare, de strijd om belangen, de organisatie van conflict en consensus, de bepaling van wie wat wanneer en hoe krijgt, enz. Politiek als "the process through which power and influence are used in the promotion of certain values and interests." (Danzinger 2005:4) Een definitie van politiek opmaken die alle elementen omvat die we intuïtief als 'politiek' beschouwen, is volgens Hague en Harrop onmogelijk. Deze auteurs vatten de essentie van politiek samen in drie aspecten: "politics is a collective activity, involving people who accept a common membership or at least acknowledge a shared fate. Politics involves reconciling an initial diversity of views and interests through discussion. Communication is therefore central to politics. Political decisions become authoritative policy for a group, binding members to agreements that are implemented by force if necessary." (2007:3-4) Van Aristoteles is de uitspraak

dat de mens 'van nature een (sociaal) politiek dier' is: politiek zou niet enkel onvermijdelijk, maar ook de hoogste menselijke activiteit zijn, dé activiteit die ons van andere soorten onderscheidt. Vele duizenden jaren na Aristoteles geldt nog altijd dat politiek "has many faces and can be a force for good as well as evil. The core of politics, however, is about human beings making important decisions for themselves and for others." (Almond e.a. 2008:1)

Politiek is "the process by which communities pursue collective goals and deal with their conflicts authoritatively by means of government." (Sodaro 2004:30) Politicologie is dan "a set of techniques, concepts and approaches whose objective is to increase the clarity and accuracy of our understanding about the political world." (Danzinger 2003:6) Als mensen politiek bestuderen, dan maken ze als het ware een ontologisch¹ statement, omdat hiermee alvast impliciet een begrip van wat politiek is, moet vervat liggen. Zeggen dat je politiek bestudeert, impliceert dat het moet bestaan en dat je het kan bestuderen, dat het te vatten is. Daarom moeten we kunnen achterhalen wat de aard – *the nature* – van 'het politieke' is. En dat is onduidelijk. Nochtans heeft het antwoord op die vraag belangrijke epistemologische² gevolgen.

Voor sommigen moet politiek een zeer breed begrip zijn: "The political is an adjective that can be applied to a whole range of activities. Or at least it should be." (McAuley 2003:3) Wie politiek omschrijft als "the activity through which people make, preserve and amend the general rules under which they live" (Heywood 2013:2), komt inderdaad tot een heel brede invulling. Hij vult aan dat politiek "is thus inextricably linked to the phenome-

1 Ontologie verwijst naar de leer over of studie van het zijn, over de natuur der dingen. Centraal daarin is bijvoorbeeld de vraag of er een echte wereld is buiten onze kennis erover. Bestaan er sociale fenomenen buiten de betekenis die wij eraan geven? Volgens *anti-foundationalists* is het antwoord neen, volgens de *foundationalists* is het antwoord ja. Bestaan er bijvoorbeeld fundamentele verschillen tussen klassen of geslachten die altijd en overall blijven bestaan? Dat is een ontologisch vraagstuk.

2 Epistemologie is de leer over of studie van het kennen. Wat kunnen we weten over de wereld en hoe kunnen we dat te weten komen? Kan een politicoloog 'echte' of 'objectieve' relaties tussen politieke fenomenen zien? Zo ja, hoe? Als we ervan uitgaan dat er geen politieke wereld buiten onze veronderstellingen, buiten onze 'interpretaties' erover bestaat, dan is het epistemologische gevolg van deze ontologische stelling dat geen enkele politicoloog 'objectief' kan onderzoeken, aangezien hij evenzeer onderhevig is aan de sociale constructie van betekenis. Volgens sommigen doen onderzoekers bijgevolg niet meer dan het interpreteren van interpretaties van andere spelers.

na of conflict and cooperation.” (Heywood 2013:2) Voor anderen dan weer moeten we politiek zeer precies omschrijven: “The variety of definitions is extensive. But if we are to study and understand this pervasive phenomenon, we must be precise about what it means, and take care to define and use this term and others in a generally acceptable and consistent way.” (Jackson & Jackson 1997:6) Voor de eerste past politiek bijna overal op, de ander wil het precies omschrijven. Op de vraag ‘wat is politiek?’ bestaat “helaas geen antwoord [...] dat niet voor bestrijding vatbaar is. Politicologen verschillen onderling grondig van mening over de manier waarop de politieke werkelijkheid het best kan worden gekend en hanteren, in samenhang daarmee, ook sterk uiteenlopende omschrijvingen van het object van hun wetenschappelijke bezigheid – politiek. [...] Het meningsverschil richt zich onder meer op de reikwijdte van politiek.” (van Putten 1994:29) Een van de manieren om politiek toch te omschrijven, is na te gaan welke betekenis aan dit begrip in de geschiedenis is gegeven.

2.1 GESCHIEDENIS

Het woord politiek is, zoals gezegd, afgeleid van het Griekse *politika*, dat verwijst naar ‘de zaken die met de polis te maken hebben’. *Polis* verwijst naar de stadstaten, naar de stedelijke samenleving in het klassieke Griekenland. Griekenland bestond, in de 6de-5de eeuw v.C., uit een reeks zelfstandige politieke gemeenschappen, de stadstaten (Tromp 1995:3-20). De *polis* stond voor de geordende samenleving, alleen daarin kon de mens tot volle ontplooiing komen. De mens is lid van de geordende gemeenschap en hoorde ook deel te nemen aan het publieke leven ervan: de mens als burger van de polis (*zoön politikon*). Wie zich niet of nauwelijks inliet met het wel en wee van de *polis*, was een *idiotès*. Van bij het ontstaan is de conceptuele betekenis van ‘politiek’ echter meerduidelijk. Dat blijkt reeds uit Aristoteles’ (384-322 v.C.) traktaat *Politica*, de eerste theoretische verhandeling over politiek.

Sinds het ontstaan van het concept politiek werd het vaak heel anders ingevuld. We belichten hieronder enkele sleu-

telmomenten uit de geschiedenis van het concept politiek. Het gaat om een eigenzinnige selectie van slechts enkele uit ontelbare mogelijkheden. We beschrijven ze kort. We vermelden ze omdat ze enkele van de verschillende gezichten van politiek laten zien. Het zijn evenwel belangrijke gezichten van politiek, die bepalend zijn voor de invulling van dat complexe concept.

Voor het begin van politiek wordt vaak naar Plato (427-347 v.C.), de leermeester van Aristoteles, verwezen. Bekend zijn bijvoorbeeld de filosofische dialogen *Politikos* (*De Staatsman*) en vooral *Politeia* (*Het Bestel*), een werk dat tussen 380 en 370 v.C. geschreven zou zijn. De leermeester van Plato, Socrates, is er min of meer alomtegenwoordig in. Het verhaal in dialoogvorm speelt zich wellicht af rond 410 v.C. Het is hét “voorbeeld van alle andere bespiegelingen over een heilstaat”, aldus vertaler Molegraaf in een zeer toegankelijke vertaling van dit meesterwerk (2000). Plato gelooft sterk in arbeidsverdeling, waardoor iedereen, in het belang van de hele samenleving, zijn eigen vaardigheden en talenten optimaal kan ontwikkelen. Iedereen moet op zijn manier bijdragen tot de staat. De staat is een organisch geheel en iedereen heeft daarin een specifieke plaats. Burgers moeten zichzelf zien als een deel van een groter geheel en de regels van dat geheel respecteren. De vrije wil is ondergeschikt aan het staatsbelang en de leiding van de staat ligt bij een daartoe speciaal opgeleide groep van wijzen. Bij Plato wordt de staat geleid door een speciaal opgeleide klasse van koningen-wijzgeren. Die zijn, geheel onbaatzuchtig, enkel bezig met het goede bestuur van de staat, ze werken enkel voor het algemeen belang. Gewone burgers bemoeien zich niet te veel met het bestuur van de staat en moeten vooral werken, de vrije wil is ondergeschikt aan het staatsbelang.

Aristoteles nam deze invulling van politiek als een organisch gegroeid geheel van zijn leermeester over. Volgens deze filosoof was een volwaardig menselijk leven – *eudaimonia* of het goede leven – enkel mogelijk binnen een politieke gemeenschap. Het eudemonisme (*eu*, ‘goed’ en *daimon*, ‘ziel’) staat voor het streven naar geluk, naar een ‘goede ziel’. Dat goede leven verwijst niet naar genot, maar naar een volwaardig leven waarin alle mense-

lijke capaciteiten beleefd kunnen worden om zo alle morele deugden te ontwikkelen. De politiek is dus niet beperkend, maar laat integendeel mensen toe om volwaardig te leven. Al geldt dat bij Aristoteles enkel voor vrije mannen, niet voor kinderen, vrouwen, vreemdelingen of slaven, die in de politiek geen enkele rol konden spelen. De *polis* was immers niet enkel een institutioneel gegeven, het was een morele en politieke gemeenschap. Wie zich enkel om zijn eigen zaken bekommert, leeft geen volwaardig leven. *Politikos* kan niet zomaar gelijkgesteld worden met politiek zoals we dat vandaag gebruiken, gesteld dat er over dat laatste overeenstemming zou zijn: de sfeer van de politiek was er niet duidelijk te onderscheiden van andere maatschappelijke sferen en stond er tegenover het begrip *idiotès*, ter aanduiding van al wie zich buiten het maatschappelijk leven stelde. Het nastreven van het goede leven impliceerde betrokkenheid bij de publieke zaak, beraadslagen, toespraken houden, recht spreken, verantwoordelijkheid dragen, enz. Kortom, alle menselijke capaciteiten volwaardig tot uiting laten komen. De polis is m.a.w. meer dan een institutie, het is een morele en politieke gemeenschap, gericht op autonomie en zelfbestuur, waarin de directe democratie (zie hoofdstuk 11) als waarde en doel op zichzelf belangrijk is.

De bekende frase van Aristoteles dat de mens een *zoön politikon* is, moet niet zozeer vertaald worden als ‘politiek dier’, maar als ‘sociaal wezen’, d.w.z. iemand die met anderen samenleeft. Volgens Aristoteles zoekt de mens gezelschap van andere mensen op, eerst in een gezin, maar bij uitbreiding in een samenleving. Politieke samenlevingen en systemen ontstaan dus spontaan. Bij Aristoteles verwijst politiek, de meesterwetenschap, in zijn meest algemene betekenis naar de zoektocht naar de Goede Samenleving, naar het nastreven van het goede leven d.m.v. deelname aan de publieke zaak in de context van de *polis*. Politiek is bij Aristoteles altijd gebaseerd op dialoog, het is een sociale activiteit.

Bij Niccolò Machiavelli (1469-1527) is *politico* of het *vivere civile* de uitdrukking van het republikeinse regime. Dat beschreef hij vooral in zijn *Discorsi sopra la prima deca di*

Tito Livio, ofte de commentaren bij de eerste tien boeken van Titus Livius. Maar veel bekender van deze auteur is uiteraard zijn *Il Principe* (geschreven tussen 1513 en 1515, verschenen in 1532). Daarin gaat het niet over de republiek en de voordelen van het *vivere politico*. Het is een verhandeling over de vraag hoe vorsten macht kunnen verwerven en nadien behouden, hoe ze hun staat moeten besturen. In dat boek duikt het woord *politico* in de aristotelische betekenis niet op.

In *Il Principe* (vertaald als De Vorst of De Heerser) – een van de bekendste politieke boeken uit de geschiedenis – komt een andere invulling van (hetzelfde woord) politiek naar voren. Het gaat om de techniek van de macht, om de middelen die nodig zijn om macht te verwerven en te behouden, om de staat te beschermen. In de periode van Machiavelli ontstaan de staten. Het begrip staat is afgeleid van het Latijnse *status regis*, of ‘de toestand van de vorst’. Na verloop van tijd wordt het begrip onpersoonlijker, tot het niet langer betrekking heeft op een persoon die de macht bezit, maar op de staat als *abstractum*. Politiek krijgt dan de negatieve associatieve betekenis van de amorele kunst die beoefend moet worden om de staat tegen binnen- en buitenlandse vijanden te beschermen. Politiek verwijst dan naar het nieuwe verschijnsel staat en naar een techniek (sluw, geslepen) om met macht om te gaan. Nog een hele tijd zal er concurrentie zijn tussen dit begrip van politiek en het origineel van Aristoteles, dat verwees naar het bedachtzame, deugdelijke, weloverwogen bestuur op basis van wijsheid en inzicht (in het Latijn *prudentia*).

Wanneer op het einde van de 18de eeuw, met o.a. de Franse revolutie, nieuwe politieke stromingen ontstaan (conservatisme, liberalisme en later socialisme), groeit een nieuw, dynamisch begrip van politiek. Het verwijst niet meer naar Machiavelli’s *mantenere lo stato*, maar naar de organisatie binnen de staat. Het is een uitdrukking van het verlichtingsideaal dat de mens en de samenleving vervolmaakt kunnen worden en dat daarvoor handelingen nodig zijn. Politiek staat hier voor de manier waarop het gedachtegoed van nieuwe stromingen gerealiseerd moet worden. Het gaat om de tegenstelling tussen

allerlei ideeën over hoe de samenleving georganiseerd moet zijn, om wat er moet gebeuren om het wenselijke te realiseren. Deze betekenis is vandaag nog steeds populair. Het einde van grote ideologische tegenstellingen wordt dan ook vaak als het einde van de politiek gezien.

Deze korte wandeling in de geschiedenis van het woord ‘politiek’ laat zien hoe hieraan verschillende betekenissen werden gegeven, niet enkel conceptuele, maar ook associatieve. Politiek als een groot moreel streven of als techniek om macht te behouden? Vandaag zijn er verschillende conceptuele en associatieve betekenissen van politiek in omloop. Bovendien beïnvloeden concrete verschijnselen in de politiek de hedendaagse betekenis van dit begrip. Sinds de klassieke oudheid is politiek omschreven als de zoektocht naar de beste staatsvorm om de menselijke deugden te realiseren, als de handelingen die nodig zijn om macht te verkrijgen, te behouden of uit te oefenen, als het handhaven van de vrede, als *the art of government*, als de organisatie van besluitvorming, als de kunst van het haalbare, als methoden ter verzoening van het onverzoebare belangen, als ...

2.2 ESSENTIALLY CONTESTED CONCEPT?

Zoveel tegelijk. Er bestaat geen door iedereen aanvaarde, onomstreden volledige betekenis van politiek. Vrijwel iedereen weet wat er ongeveer mee bedoeld wordt, maar de betekenis aflijnen is moeilijk. In de omgangstaal zorgt dat zelden voor problemen, in de wetenschap van de politiek is dat vervelend. Omschrijven wat temperatuur is, is niet evident, maar wellicht gemakkelijker dan het definiëren van het begrip politiek. Temperatuur duidt relatieve koude of warmte aan. Omdat het om een subjectieve waarneming gaat waarover iedereen een mening kan hebben (is het nu warm of niet?), zijn ‘koud’ en ‘warm’ woorden met een sterk associatieve betekenis. Temperatuur *an sich* heeft echter geen associatieve betekenis, het is de toef of afname van koude of warmte gemeten (operationele betekenis) via de daling of stijging van temperatuuraanduiding (bv. Celsius, Fahrenheit) op een thermometer, die als meetinstrument op zijn beurt gebaseerd is op natuurwetenschappelijke kennis (bv. uitzetting en krimp van

gekleurde alcohol of kwik bij een zekere luchtdruk). De wetenschap beschikt hiermee over een algemeen aanvaard, objectief meetinstrument (de thermometer) om veranderingen in temperatuur heel precies te meten en zodoende ‘kouder’ of ‘warmer’ onmiskenbaar af te lezen. De ‘natuurlijke’ werkelijkheid heeft geen eigen taal, maar de wetenschap heeft een universele taal ontwikkeld om onduidelijk over de natuur te communiceren.

De sociale werkelijkheid, daarentegen, zit barstensvol taal. De politicoloog moet zoals andere sociale wetenschappers over en binnen de samenleving in de taal van die samenleving over politiek communiceren. Hij beschikt niet over een ‘objectieve’ wetenschapstaal. In de politiek bestaat veel warmte en koude, maar geen objectieve thermometer die aanduidt wat de temperatuur nu precies is. De wetenschappelijke taal over politiek is de taal van de samenleving en dus van de politiek zelf. In de taal van de politiek is de betekenis van woorden de inzet van discussie en strijd. De filosoof W.B. Gallie (1955) heeft het over *essentially contested concepts*. Het gaat om concepten waarvan de essentie continu onderwerp van debat is: “what makes these concepts contested is the fact that they appear as signifiers with empirical referents, while they are actually essentially evaluative concepts. [...] Due to the fact that essentially contested concepts are loaded terms, they become inextricably tied to the normative agenda of the user of the word.” (Hauggaard & Ryan 2012:10)

William Connolly gaat daar in zijn boek *The Terms of Political Discourse* (1983) verder op in en stelt dat alle centrale begrippen (macht, belang, vrijheid, elite, klassenstrijd, ideologie, etc.) in de politiek wezenlijk betwist zijn. De invulling van ‘politiek’ is open, zoals gezegd het onderwerp van ‘politieke’ strijd. Op de vraag ‘wat is politiek?’ bestaat “no incontrovertibly right answer. There are many key concepts in the study of politics that are ‘essentially contested’, including politics itself. These essentially contested concepts reflect differing and competing interpretations of the world and human society. A politics student needs to understand these competing perspectives and different answers, and weigh them against the available